

DONATA MITAITĖ

Vytautas Kubilius – poezijos recenzentas

Anotacija: Straipsnyje aptariamos Vytauto Kubiliaus recenzijos, skirtos poezijos rinkiniams. Jų genezė (ar buvo užsakytos, ar kritikas pats pasirinko recenzuojamus autorius; kiek jose jaučiama sovietinio redaktoriaus ranka ir pan.) nežinoma. Daroma išvada, kad Kubilius recenzavo būtent tuos poetus, kurie jam buvo svarbūs, nes autentiškai gilinosi į egzistencines ar pilietines problemas. Kritiškesnis Kubilius buvo 6-ajame dešimtmetyje, vėlesnės recenzijos panašesnės į eseistinius recenzuojamų poetų portretus. Jie dažniausiai pradedami bendresnėmis visuomenės gyvenimo problemomis, toliau ilgais vaizdingais periodais pristatomas poetas, o recenzija baigiama beveik aforistine užsklanda. Manytina, kad recenzijų apie savo meto poeziją kalba šiandien atrodo pernelyg išgražinta ir daugiažodė, kur kas įdomesnės dabar tos, kuriose kritikas dalykiškai analizuoja vertimus ar literatūros istorijai priklausančius tekstus. Vis dėlto, nepaisant pasikeitusios kritikos retorikos, Kubiliaus estetiški vertinimai ir šiandien atrodo esą teisingi.

Raktažodžiai: literatūros kritika, poezija, recenzija, vertimai, dienoraščiai.

Atrodytų, kad lietuvių literatūros kritikai pastaraisiais metais dėmesio netruksta: išspausdinta Elenos Baliutytės monografija¹, solidus Viktorijos Daujotytės akademinio kurso paskaitų tomas²; daugiau ar mažiau apie kritikos padėtį kalbama ne vienoje pačių kritikų išleistoje knygoje. Tačiau kritikos būklė nuolat kelia nepasitenkinimą ir diskusijas³. Todėl atrodo svarbu pasigilinti į Vytauto Kubiliaus,

- 1 Elena Baliutytė, *Laiko įkaitė ar partnerė: Lietuvių literatūros kritika 1945–2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, 295 p.
- 2 Viktorija Daujotytė, *Lietuvių literatūros kritika: Akademinio kurso paskaitos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 446 p.
- 3 Valdas Kukulius, „Dešimt tezių, kurias turėtų patikrinti kritika“, *Literatūra ir menas*, 1998 09 12; Jūratė Sprindytė, „Grįžkim prie abėcėlės“, *Literatūra ir menas*, 2004 03 05; „Literatūros kritika: gyva ar mirusi? Pokalbyje dalyvavo Elena Baliutytė, Audinga Peluritytė, Viktorija Šeina, Vytautas Rubavičius, Regimantas Tamošaitis“, *Metai*, 2004, Nr. 2, p. 92–103; Karolio Baublio tekstas „Vampyras lakavo man nagus“ (recenzija Indrės Valantinaitės knygai *Žuovim ir lelijom*), išspausdintas *Nemune* 2006 12 11, išprovokavo kelis mėnesius trukusią diskusiją apie kritiką.

vieno pačių ryškiausių XX a. antrosios pusės lietuvių kritikų, kūrybinį palikimą, išsiaiškinti jo recenzijų ypatybes.

Šio straipsnio objektas – Kubiliaus recenzijos apie poezijos rinkinius. Deja, apie jas tenka kalbėti kaip apie duotybę. Nieko nežinome apie jų priešistorę: ar buvo redakcijų užsakytos, ar kritikas rašė savo iniciatyva; buvo pasiūlyta ir kritikas mielai sutiko ar ilgai atsiliepus, bet vis dėlto parašė. Nėra aišku ir kiek recenzijoje jaučiama redaktoriaus ranka, tačiau galima manyti, kad jos „poveikis“ Kubiliaus tekstams buvo apčiuopiamas, nes *Literatūros ir meno* redakcijoje 1974–1979 m. dirbęs Valentinas Sventickas prisimena, jog Kubilius „liūdną ‚malonumą‘ išbraukti ‚nepraeinančias‘ pastraipas [...] palikdavo redakcijai, pats nebraukė, su autocenzūra nesutiko“⁴. Ką realiai išbraukė redaktoriai, nežinome, tačiau galime nujauti, kad redakcijų gauti recenzijų rankraščiai buvo gerokai aštresni.

Rašiusieji ir kalbėjusieji apie Kubilių daugmaž vieningi – jis buvo gimęs kritikas. Elena Baliutytė jį vadina kritiku „par excellence“⁵, Jonas Lankutis vienoje jubiliejinėje kalboje Kubilių priskyrė „grynakraujų kritikų“ grupei ir sakė, kad nuo pat niūriausių ždanovščinos laikų jis

sėjo nerimą rašytojų brolijoje, vienokiais ar kitokiais būdais žadino literatūros sąžinę. Ta iš jo sklindanti abejonė, estetinio ir moralinio reiklumo banga ypač stiprėjo tolesniais dešimtmečiais, sudrebindama visus mūsų literatūrinio gyvenimo pašalius. Kai įgimtas, stiprus kritiko talentas, geras skonis, polemisto aistra, erudicija ir kiti dalykai susijungia su dideliu asmeninės atsakomybės jausmu, troškimu aukotis tautos kultūrai ir didžiosioms žmogaus dvasinėms vertybėms – kritiko darbai matuojami nebe išleistų knygų skaičiais, nebe jo pasirinktų metodologinių principų ypatumais, o kažkuo daugiau.⁶

Kritiku save laikė ir pats Kubilius, tiesa, ne besąlygiškai, kaip ryškėja iš dienoraščio, o turėdamas akivaizdžių literatūrologo ambicijų, atmieštą nuolatinę savigraužą. Paskutiniųjų metų dienoraštyje rašė: „aš tik kritikai ir tinku, nes moksl. darbui neturiu atsidėjimo, neturiu vienos minties. Aušra lengvai pamauna ant teorinio postulato faktus – tas postulatas neteisingas, bet yra ištisinė

4 „Apie Vytautą Kubilių ir jo nuveiktus darbus. Su literatūros kritiku, poetu Valentinu Sventicku kalbasi Sigitas Birgelis“; <http://www.ausra.pl/0405/SB2.html>

5 Elena Baliutytė, *op. cit.*, p. 188.

6 Jonas Lankutis *literatūros kasdienybėje*, sudarytoja Donata Mitaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 100.

minties arka.⁴⁷ Atrodytų, kad neteisingas postulatas implikuoja neteisingą ant jo „pamautų“ faktų interpretaciją, tačiau vieningos teorinės „minties arkos“ ilgesys yra toks stiprus, kad dėl jo Kubilius linkęs aukoti faktų „likimą“, tiesa, taip daro tik dienoraštyje interpretuodamas kolegės darbą, savuosiuose tekstuose faktams jis atidus. Be to, Kubilius aiškiai suvokė, kad totalitarizmo sąlygomis sunku būti sąžiningu kritiku. Nuo pat pirmųjų iki paskutiniųjų literatūros kritikos publikacijų jis pabrėždavo, kad kritika nėra panegirinis, rašytojus aptarnaujantis žanras, kad ji neturi virsti vien iliustracija (ne tik poezijos, bet – apie tai jis kalba paskutiniųjų metų dienoraštyje – ir mokslinių koncepcijų iliustracija) ar komentaru. Savo vaidmenį Kubilius suvokė kaip polemisto, angažuoto etinių ir estetinių kriterijų gynėjo vaidmenį. „Oponuoti laikui, visuomenei, literatūrai“⁴⁸, – tai žodžiai iš paskutiniųjų metų dienoraščio.

Pirmąsias poezijos rinkinių recenzijas Kubilius parašė tuo laiku, kai jis, kaip pats prisimena autobiografijoje, vaikščiojo juodai perdažyta kareiviška miline, mamos persiūta, dideliais amerikoniškais „tankais“, gautais už lašinių puspaltį, ir jam buvo prisegę pravarde – revoliucijos kareivis⁹. Būtent „revoliucijos kareivis“ 1949 m. recenzavo Vlodo Grybo eilėraščių rinkinį *Tiesiu taikymu*; 1952 m. – Petro Keidošiaus *Diena prasideda*. Šiandien neįtikėtina iš Kubiliaus lūpų skamba tokios frazės: „Paprastai ir nuoširdžiai P. Keidošius atskleidžia karštą komjaunolišką meilę didiesiems tarybinės šalies vadams – Leninui ir Stalinui. Vladimiro Iljičiaus Lenino muziejaus salėse kiekviena nuotrauka ir knyga, kiekvienas daiktas ir data čia primena revoliucijos genijaus gyvenimo epizodus“¹⁰ arba „Lietuvių tarybinė poezija, apginkluota istoriniais VKP (b) CK nutarimais literatūros ir meno klausimais, sėkmingai vystosi partijos nurodytu keliu“¹¹ ir t.t. Tačiau ir šiuose rašiniuose būsimasis lietuvių kritikos autoritetas atpažįstamas iš suinteresuoto ir reiklaus kalbėjimo. Grybui siūloma „stiprinti pastangas dėl sklandesnės ir meniškesnės formos“, „siekti ryškesnio minčių kondensuotumo“¹². Dėl „bereikalingo tuščiažodžiavimo“ apibaramas Keidošius. Tačiau kai Kubilius pernelyg

7 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai 1978–2004*, parengė Janina Žėkaitė, Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 400.

8 *Ibid.*, p. 395.

9 Žr. Vytautas Kubilius, *Literatūra istorijos lūžyje*, Vilnius: Diemedis, 1997, p. 325.

10 Idem, „Diena prasideda“, *Komjaunimo tiesa*, 1952 12 03.

11 Idem, „E. Mieželaičio ‚Pakilusi žemė‘“, *Literatūra ir menas*, 1952 02 17.

12 Idem, „Kovos poezija“, *Tarybų Lietuva*, 1949 09 08.

įsijautė į kovą už socrealistinės poezijos meniškumą, prikultas galų gale buvo jis pats. Genrikas Zimanas (oficialiai straipsnis nepasirašytas, bet visi žinojo, kas jo autorius) 1953 m. rugsėjo 26 d. *Tiesoje* parašė, kad „Kubilius puola temos išsprendimą, o iš esmės pataiko į pačią temą, į patriotinį geriausių mūsų poetų veikalų turinį“¹³. Šiaip ar taip, manyčiau, kad tuo laiku būtent Vladas Grybas, Bronius Mackevičius, Juozas Macevičius ar Eduardas Mieželaitis buvo tie poetai, kurie nuoširdžiai traukė kritiko Kubiliaus dėmesį.

Aprioriškai būtų galima manyti, kad Kubilius, būdamas kritikas iš prigimties, recenzavo labai daug, tačiau pasigilinus aiškėja – recenzijų jis yra parašęs sąlygiškai nedaug (esama apie trisdešimt poezijos rinkinių recenzijų; į šį skaičių neįeina rinktinių, raštų, vertimų knygų recenzijos), iš esmės tik apie tuos savo meto poetus, kurie jam buvo įdomūs ir artimi. Kartais recenziją, faktiškai jos visai nekeisdamas, Kubilius perspausdindavo rusiškai, tarkim, žurnale *Družba narodov* (nors esama ir specialiai raštų Maskvoje leidžiamiems literatūriniais žurnalams; ypač tuo dešimtmečiu, kai dėl savo daktaro disertacijos istorijos Lietuvoje jis nebuvo itin pageidaujamas autorius). Tai buvo tam tikras lietuvių poezijos populiarinimas tada įmanomoje erdvėje, kurią pats Kubilius reflektavo nevienprasmiškai: viena vertus, jam tai atrodė savotiškas nacionalinių interesų išdavimas: „Aš pasinešiau į rusų spaudą. [...] Į ją galima eiti, kol tu čia rašei, bet negalima kaip į konfrontacinę jėgą. Tai mano bėda ir klaida. Ir ją reikia užbaigti. Nors, rodos, tarnavau tik geriems tikslams“¹⁴, kita vertus – „ten praeina mažiausiai sudarkyti straipsniai, ir tai vienintelė racija – matyt, privalau rašinėti“¹⁵.

Kubilius recenzavo Janinos Degutytės, Alfonso Maldonio, Jono Juškaičio, Sigitos Gedos, Juditos Vaičiūnaitės, Albino Bernoto, Vlado Šimkaus, Leonardo Gutausko ir kitų, sakytume, panašaus kalibro poetų knygas. Iš šitokio recenzuojamų poetų sąrašo būtų galima daryti išvadą, kad vidutiniškos ar blogos poezijos Kubilius neskaitydavo. Tačiau straipsniai (tarkim, „Ar reikalingas eilėraščiui poetiškumas“¹⁶) rodo, jog skaitydavo, ja remdamasis braižydavo poezijos raidos trajektorijas (šiuo atveju – neigiamas), rasdavo ten neįtikėtinų „šedevrų“: „kaip ragana, kaip kometa/ nurūksiu svajų padegta“ arba „O iš kokio prūdo

13 „Formalizmo atrūgos“, *Tiesa*, 1953 09 26.

14 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai 1945–1977*, parengė Janina Žekaitė, Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 469.

15 *Ibid.*, p. 471.

16 Vytautas Kubilius, *Problemos ir situacijos*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 132–154.

pasiskolint / Gilią žvaigždę, laumių išvelėtą“ ir pan., bet iš esmės gilintis į panašių „šedevrų“ pilną rinkinį jis turbūt nematė prasmės.

Kubiliaus visuomeniškumas, įsipareigojimas tautinei bendruomenei buvo akivaizdus visą laiką, ypač paskutiniaus gyvenimo dešimtmečiais, kai jis priklausė Lietuvos sąjūdžiui, vadovavo Lietuvos piliečių chartijai. Tačiau nereikėtų pamiršti dar vieno ne mažiau svarbaus aspekto. Kalbėdamas apie poezijos paskirtį, Kubilius yra rašęs: „poezija visada vedė į beribiškumą – pasaulio, būties, dvasios. Visada žvelgė į idealines daiktų esmes, atsiremiančias į visatos paslaptį. Pratino budėti ties buvimo-nebuvimo riba, prie kurios pastatytas žmogus“¹⁷, „Nenumalšinamas laukimas poezijos, kuri pagaliau pasakytų, kas mes esame ir kokia mūsų buvimo prasmė, kuri mus kankintų, džiugintų ir pavergtų ilgam“¹⁸. Taigi Kubilius nuolat jaučiasi stovįs prieš Visatos paslaptį ir ta paslaptis dar didesnė ir baugesnė, nes jis nebeturi jokio autoritetu pagrįsto jos įminimo. Viename iš laiškų, kalbėdamas apie varpus, skambinusius už klasės draugo „dūšią“; jis rašo: „baisus tas mirties prisilietimas, ypač kai nebėra tikėjimo į amžiną gyvenimą.“¹⁹ Kaip liudija autobiografija, anaip tol ne sovietmetis atėmė iš Kubiliaus tikėjimą:

Gimnazijoje prieš pamokas garsiai kalbėdavau maldą (tokia klasės seniūno pareiga). Lankėme religijos pamokas klebonijoje, kas sekmadienį vykdavo mokinių pamaldos, ir viena mokytoja įstabiai giedodavo „Ave, Maria“. Man buvo gražu ir gera bažnyčioje, bet niekada nepajutau Dievo iš arti. Materialistinė pasaulio algebra buvo nyki be dieviškosios paslapties. Norėjosi tikėti kažkuo aukštesniu, išvysti pasaulio beribiškumą, pajusti nepaaiškinamą grožio dvelksmą. Tik jokiū būdu nesusitaikyti su kasdienybe kaip galutine tiesa. Šitą tikėjimo ilgėsį aš, regis, būsiu perkėlęs į literatūrą.²⁰

Sovietmetis atėmė galimybę gilintis į to laiko Vakarų kultūrą, o joje, be abejo, buvo ir Kubiliaus idealybės ilgiesiui atliepiančių filosofijos krypčių, ir ne vienas rašytojas, neatrastą Dievą kaip ir Kubilius bandęs kompensuoti literatūra. Kaip ryškėja iš paskutiniųjų metų dienoraščio, Dievo, tobulybės ilgėsį Kubiliui

17 *Ibid.*, p. 308.

18 *Ibid.*, p. 418.

19 Vytautas Kubilius, *Lauksiu atsakymo: Laiškai, novelės*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 302.

20 Idem, *Literatūra istorijos lūžyje*, p. 319.

taip ir liko tik ilgesys, besireiškiantis niekuo neužpildomu ištuštėjusio pasaulio pojūčiu. Tai galėtų būti specialių tyrinėjimų objektas, čia tik pažymėsime, kad dievoieška ir negebėjimas tobulai Dievą atrasti (tiesiog nuolankus paklusimas katalikiškai tradicijai, kuri įvairiose situacijose reikalauja vienokio ar kitokio elgesio, Kubiliaus netenkino), be jokios abejonės, padarė didelę įtaką visam Kubiliaus gyvenimui ir įvairiapusei veiklai.

Kubiliaus recenzijų (dažniausiai tai būdavo savotiški poetų kūrybiniai portretai, parašyti remiantis vienu kuriuo nors rinkiniu) nusipelnėdavo tik tie, kurie atvirom akim žvelgė į gyvenimo paslaptis, o ne iliustravo privalomas dogmas ar kartojo nuvalkiotas frazes. Peštukiškas Balio Sruogos požiūris „Recenzento amatą laikau agresyvia veikla“²¹ tinka anksčiau minėtoms „revoliucijos kareivio“ recenzijoms, kai kuriems vėlesniems straipsniams apie šiuolaikinės literatūros problemas, bet ne 7–9-ojo dešimtmečių Kubiliaus recenzijoms.

Viena iš pirmųjų portretinių recenzijų – „Aš liksiu ištikimas žmogui...“; parašyta 1966 m. apie Vinco Mykoliaičio-Putino *Langq.* Kubiliaus tekste – nė vienos abejonės dėl kurio nors eilėraščio meniškumo, rinkinio struktūros ar kokių kitų dalykų. Poeto lyrikoje „išlieka nesugriauta dvasinių vertybių hierarchija“²², – kritikui tai esmingiausia. Literatūrologiniai terminai tarsi ištirpsta metaforizuotame, vaizdingame kritiko tekste, besiremiančiame Mykoliaičio-Putino eilėraščių žodynu ar bent iškilminga jo intonacija:

V. Mykoliaičio-Putino eilėraščio struktūra išlaiko klasikinį monumentalumą, griežtą ritminę organizaciją, aiškiai ir nuosekliai išplėtotą kompoziciją, o kartu savo aštriais vaizdiniais brūkšniais, gaivališku lyriniu impulsyvumu, didžiule išgyvenimo įtampa skamba kaip moderni šiuolaikinė dramatiška baladė.²³

Tai vienas „mokslingiausių“ Kubiliaus recenzijos periodų, šiaip jau kritiko kalbėjimas labai asmenišką, dabarties terminais – eseistišką:

Mes bijom skausmo. Bėgam nuo jo šalin. Mes bijome galvoti apie savo pačių išnykimą ir šitą baimę slopiname begaliniais rūpesčiais ir darbais. O poetas privalo galvoti

21 *Balys Didysis*: Prisiminimai apie Balį Sruogą, sudarytoja Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 156.

22 Vytautas Kubilius, *Problemos ir situacijos*, p. 315.

23 *Ibid.*

apie viską, privalo kurti pilną ir teisingą egzistencijos paveikslą, nieko nepraleisdamas ir nenutylėdamas, nes tik tiesa auklėja žmogų, anot Hegelio.²⁴

Antroji mano pasirinkta recenzija iš tų, kuriose tik kubiliškai aprašoma ir analizuojama (taip tarsi pažeidžiant patį recenzijos žanro kanoną), bet niekuo neabejojama, – „Eilėraštis – gerumo duona“, parašyta 1980 m. apie Justino Marcinkevičiaus eilėraščių rinkinį *Būk ir palaimink*. Be galo žodinga, metaforiška Kubiliaus kalba tarsi kiek užmaskuoja (jei turėsime galvoje itin aktualų tais laikais „žaidimą su cenzoriumi“) jo, kaip ir recenzuojamo poeto, susirūpinimą Lietuvos likimu:

Gimtoji žemė, jos praeitis ir dabartis, jos kultūra ir kalba Just. Marcinkevičiui yra svarbiausias poetinio žodžio šaltinis. Ir didžioji šito žodžio misija – laikyti savo delnuose, šildyti ir sergėti tautos gyvybę. Lyrika nėra tik individualios savimonės take-lis, o aikštė kur sueina tautos galvojimas, jos buvimo teisė ir išnykimo pavojai, jos didieji vardai ir gimtosios gryčios šventa kasdienybė. Poetas negali išeiti iš tautos istorinio likimo, nes kūryba, išsižadėjusi nacionalinės problematikos, netenka gyvybinių šaknų ir darosi netikra. Su koku iškilniu taurumu ir širdies giluma, su koku deginančiu vaizdo ir intonacijos paprastumu nusakyta šita poetinio žodžio paskirtis pačiame gražiausiame rinkinio eilėraštyje.²⁵

Būtent eilėraštis „Ant kiekvieno kalnelio“, Kubiliaus nuomone, rinkinyje yra gražiausias ir recenzijoje pacituojamas visas.

Šios dvi recenzijos (ar nedideli eseistiniai straipsniai) žymi du sąlygiškus Kubiliaus rūpesčio polius: vienas – žmogus ir Visatos paslaptis, antras – žmogus ir jo tautos likimas. Kitaip juos būtų galima įvardyti kaip egzistenciškąjį ir pilietiškąjį. Tarp šių polių Kubilius ir svyruoja, akivaizdžiai nuliūsdamas, kai recenzuojamas poetas nuo jų pernelyg toli:

Meditacinė lyrika išjungia intelektą, kad intuityviai artėtų prie esmės. Jos neaiškus mirgėjimas – magnetinis kūrinio centras, sutelkiantis išsiskaidžiusias metaforas, vis naujų vaizdų slenkančią, banguojančią esmę, nepriklausomas sakinių atšakas ir

24 *Ibid.*, p. 312.

25 Vytautas Kubilius, „Eilėraštis – gerumo duona“, *Literatūra ir menas*, 1980 12 06.

fragmentišką vyksmą. L. Gutausko eilėraštis gavo visus išorinius meditacinės lyrikos atributus, išskyrus... esmės mirgėjimą. Jis atkakliai stengiasi žiūrėti gilumon, nuotaikingai imituoja nutylėjimų punktyrais paslapties situaciją [...], bet iš tikrųjų neprisiima jokios didžiųjų būties tiesių „metafizikos“.²⁶

Gutausko poezija rinkinyje *Krantas* kritikui atrodo pernelyg dekoratyvi, o svarbiausi egzistenciniai klausimai – tik imituojami. Cituotame recenzijos fragmente netikėta ir nebūdinga Kubiliui daugtaškiu pažymėta savotiška apmaudo ar apgailėjimo pauzė prieš netikėtą frazės pabaigą, kuri čia ir yra esmingiausia. Tai viena iš kritiškiausių jo recenzijų.

1999 m. dienoraščio refleksijoje Kubilius kritiškai įvertina savo rašinių pilietiškąjį polių: „Aš prikabinu literatūrą prie istorijos, o ji žvelgia anapus istorijos, anapus savęs, ji ieško metaf. gelmės, ir čia aš lieku marksist. kritikos nelaisvėj.“²⁷ Vis dėlto manyčiau, kad čia jis nėra visiškai teisus, nes pati literatūra iš esmės gyvena ir istorijos, ir metafizinės paslapties nelaisvėje ir prasmingiausia ji yra tada, kai suvokia tą savo tarsi dvilypę būtį.

Recenziją Kubilius paprastai pradeda iš toliau: pasakoja apie slovakų poetą, kuris metė tarnybą mieste, patogų butą ir išvyko gyventi į kaimelį Moravijos kalnuose (recenzuodamas Albino Bernoto *Paglostyk žolę*), rašo apie tapybos trienalę, kurioje lietuvių dailininkai buvo atpažįstami be parašų po paveikslais (kalbėdamas apie Juditos Vaičiūnaitės *Smuiką*), prisimena netoli Lietuvių kalbos ir literatūros instituto įsikūrusio Elektrografijos instituto saviveiklininkus fizikus, plėšiančius senovines liaudies dainas (recenzuodamas Marcelijaus Martinaičio *Akių tamsoj, širdies šviesoje*), svarsto jauno poeto būties plusus ir minusus (rašydamas apie Antano A. Jonyno *Metai kaip strazdas*). Būtent dėl šito įsigilinimo į visuomenės gyvenimo kontekstą tyrinėtojai kalba apie sociokritikos dėmenis Kubiliaus rašiniuose²⁸. Jis užduoda daugybę retorinių klausimų (tai viena iš itin Kubiliaus mėgstamų sintaksinių figūrų):

Kaip susiderina technokratų smegenyse fotonų greičiai ir lėta sutartinių ritmika, kodėl šitie preciziški intelektai grįžta nuo skaičiavimo mašinų į basakoję kaimo vaikystę.

26 Idem, *Problemos ir situacijos*, p. 383.

27 Idem, *Dienoraščiai 1978–2004*, p. 397.

28 Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 298–299; Marijus Šidlauskas, *Orfėjas mokėjo lietuviškai*, Vilnius: Homo liber, 2006, p. 8.

Ar tai pirmykščio pastovumo ilgesys, pagimdytas šiuolaikinės civilizacijos pasiutusių tempų? Ar atsiveikinimas su valstietiško gyvenimo sankloda, baigiančia ištirpti?²⁹

Kuria ištisas poetiškas pastraipas iš recenzuojamo poeto vaizdų ir intonacijų, pavyzdžiui, recenzijoje apie Albino Bernoto rinkinį *Paglostyk žolę* skaitome:

Žemė sukasi lyg smagratis, graibo už skverną, rankovių, ir verčiasi iš kuliamosios kruvini šiaudai. Tad už ko laikytis? Įsikibk į žagrės rankenas ir ženk duonos taku. Bąlantis rugys – štai tavo kelrodė lazdelė. Paglostyk žolę – ji praslysta pro aštriausią dalgį ir želia po visų istorijos gaisrų. Įsižiūrėk į vabalėlį, neliečiamą karo nei maro – ar ne jam naktis degioja žvaigždes? O koks žiedų baltumas! Koks šilkinis mėnesienio vėstantis vanduo! Tai vis amžini pasaulio elementai – tu glaudiesi prie jų, kartais beatodairiškai juos trypi ir naikini, bet esi tik būties dalelė, o ne jos viešpats. Tad ženk pasaulin kaip šventyklon, nusiėmęs nudryžusią kepurę. Tik nesitikėk čia ramybės. Istorijos vyksmas viską purto ir drebina. Pokario įvykių švininės siūlės degina iki šiol. Virš užartos tėviškės sklando išnykusių kaimynų veidai „lyg paukščiai be lizdų“. Praeinantis laikas kasdien iš tavęs ką nors atima ir jau negražina. Iškilus virš žemės baltam grybui, mažas vabalėlis pereis iš degančio kranto, o tavęs neliks.³⁰

Istorijos mįslės ir būties paslaptis čia tarsi susilieja, bet anaip tol neanuliuoja viena kitos, kaip neanuliuoja ir, pavyzdžiui, Kubiliaus recenzuojamoje Jono Juškaičio poezijoje, apie kurią kritikas sako: „Ginčas su istorija ir įsiklausymas į amžiną tylą.“³¹ Dažnai recenziją pradėjęs iš toli, nuo bendresnių visuomenės gyvenimo problemų, išsamiai puošniais periodais pristatęs recenzuojamą poetą, pabaigai Kubilius neretai pasirenka beveik aforistinę užsklandą, pavyzdžiui: „meno karalystėje laimi tas, kas nepatvariame laike išlieka savimi.“³²

Simptomiškas Kubiliaus prisipažinimas 1995 m. straipsnyje: „jaunosios poezijos kontekstą stebėjau su įdomumu, kai kuo žavėjausi, kitur ginčijausi, bet jį pamilti ir su juo sutapti man jau buvo sunku.“³³ Naujaisi lietuvių literatūros gyvenimo įvykiai stebimi suinteresuotai, bet ir kritiškai:

29 Vytautas Kubilius, *Problemos ir situacijos*, p. 337.

30 *Ibid.*, p. 364.

31 *Ibid.*, p. 395.

32 *Ibid.*, p. 396.

33 Vytautas Kubilius, *Literatūra istorijos lūžyje*, p. 243.

Vyksta įdomūs poetiniai, kritikos žaidimai – daug išmonės, grožio, sąmojo, jaunatviškumo, išsivadavimo, laisvo buvimo džiaugsmo be slegiančios rimties, skaudžios atsakomybės, be nuovargio. O svarbiausia – nebenorima matyti praeities; ji lieka anapus. Taip ir turi būti: prasideda viskas šia diena.³⁴

Šiame lyg ir pakiliame kalbėjime esama skepsio, kurį išryškina kitos dienos įrašas: „Panieka praeičiai. Bet tai, kas vyksta šiandien, taip pat bus praeitis.“³⁵ Be abejo, Kubilius sveikina ateinančią jaunąją kartą, tačiau anaipatol ne viskas, ką ji daro, sako ir rašo, jam yra priimtina; daug ko – o ypač vidinių įsipareigojimų atmetimo – nepriima, jo žodžiuose turbūt daugiau ne džiaugsmo, bet rezignacijos, suvokimo, kad kitaip tiesiog jau nebus.

Drįstu teigti, kad Kubilius recenzavo būtent tuos poetus, kurių poeziją galėjo pamilti ir su ja sutapti. Lietuvių kultūroje įvyko didysis lūžis, nulemtas totalitarizmo griūtis. Kyla klausimas, kas iš Kubiliaus tekstų (šiuo atveju turiu galvoje tik recenzijas) geriausiai prisitaiko (ar sutampa, pritampa) prie naujojo laiko ir visai kitokios jo retorikos.

Mūsų gerokai racialesnio, ironiškesnio, dažnai ir gerokai sausesnio, dalykiškesnio kalbėjimo laikais įdomiausia skaityti Kubiliaus recenzijas, skirtas labiau į praeitį nutolusių rašytojų rinktinėms arba vertimams. Tačiau pats Kubilius į 1990 m. išleistą kritikos rinktinę jų neįtraukė, bet jose išsakytomis mintimis pasinaudojo, rašydamas knygas *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (1983) ir *XX amžiaus literatūra* (1995). Į pastarąją taip pat perėjo ne viena pastraipa iš šiuolaikinių poetų knygas analizuojančių recenzijų, matyt, autoriui jos atrodė reikšmingos pačios savaime kaip atskiri išbaigti kūriniai. Be abejo, esama išimčių: neaišku, kodėl kritikos rinktinėje nėra minėtos recenzijos apie Justino Marcinkevičiaus poezijos knygą, bet yra apie lietuviškai išleistą Paulio Celano *Aguoną ir atmintį*. Galbūt pastaroji – vienintelė knygoje ne apie lietuvių poetą – čia išspausdinta todėl, kad knygoje *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* apie Celaną nekalbama, jo nėra net pavardžių rodyklėje (nežinia, ar todėl, kad Kubilius tuo metu apie jį nenorėjo rašyti, ar dėl kokių nors cenzūrinių suvaržymų), o šis autorius kritikui buvo svarbus. Atrodo, kad tai, kas Kubiliui esmingiausia literatūroje, šio vokiečių klasiko kūryboje jis randa itin kondensuota forma: Celanas

34 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai 1978–2004*, p. 392.

35 *Ibid.*, p. 393.

ieškoj[o] poezijos anapus regimos linijos žmogaus egzistencijos kosminėje vienvėje, iškėl[ė] baltą meilės gėlelę priešais masinių naikinimų košmarinę tamsą, kuri nuolat gaubė jo vaizdus, draskė savo absurdiška logika, jo poetinį suvokimą ir galų gale prarijo jo gyvybę kaip neperžengiamas, viską paraližuojantis atsiminimas.³⁶

Kubilius lygina abiejų Celano vertėjų – Sigito Gedos ir Vytauto Karaliaus – vertimus, pažymi, kad „abu balsai derinami pagal tą patį tikslaus vertimo kamer-toną ir tai neleidžia jiems susipjauti“³⁷. Tiesa, lieka neaišku, kodėl į knygą *Problemos ir situacijos* Kubilius neįtraukė recenzijos apie jam labai svarbią Rainerio Marios Rilke's *Poeziją*³⁸, kurioje ne tik analizavo vertimus, bet supažindino su Rilke's poezijos pasaulio ypatybėmis, pateikė plačią lietuvių rašytojų pažinties su Rilke's kūryba istoriją. Knygoje *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* šis poetas tik kelis kartus paminėtas, bet plačiau prie jo neapsistota.

Ypač detalai Kubilius analizuoja 1971 m. Maskvoje išspausdintus Salomėjos Nėries lyrikos vertimus. Dalykiška, labai kvalifikuota recenzija išspausdinta *Tiesoje*³⁹. Oficizinis dienraščio statusas Kubiliui anaipol nereiškę, kad jis gali nusileisti iki paprasto knygos pristatymo ar padžiūgavimo, kurio potekstėje skambėtų: „Ak, kaip gražu! Salomėjos Nėries poezija išleista rusų kalba!“ Taip, geriausi knygoje išspausdinti vertimai išskleidė Nėries „neišverčiamumo prietarą“, teigia Kubilius, tačiau „knygoje toli gražu ne visada buvo įveikta perpasakojimo, komentavimo ir papildymo inercija“: „ketureilis staiga virsta šešiaeilium, o miniatiūra (10 eilučių) išsidriekia iki 16 eilučių. Į prailgintą eilutę (tai vertėjo teisė) ima skverbtis parazitiniai žodelyčiai [...], dubliuoti epitetai [...], nudėvėti literatūriniai gražumynai [...]. Aforistinis eilutės smūgis ištežta į daugiažodį aprašymą.“ Kubilius rašo, kad „S. Nėries eilėraštis subyra iki pamatų, kai jam taimkomas kažkoks specifinis, beveidis ir bekraujis vertimo stilius, vienodai naudojamas įvairių tautų lyrikos vertimams“. Esminė recenzijos išvada – „lietuvių lyrika [...] įgaus savo atskirą vagą milžiniškoje rusų vertimų literatūroje tik tada, kai ji

36 Vytautas Kubilius, *Problemos ir situacijos*, p. 359.

37 *Ibid.*, p. 360. Šiandien, kai išspausdintas interviu su Celano knygos redaktore Danute Krištopaite, galima sužinoti šiek tiek daugiau apie tai, kaip tie balsai buvo „derinami“, žr. : „Žmogus už knygos. Tautosakininkė Danutė Krištopaitė“, in: Birutė Jonuškaitė, *Eksperimentas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. 161–162.

38 Vytautas Kubilius, „Kelionė į Rilke's poetinį pasaulį“, *Literatūra ir menas*, 1976 03 20.

39 Idem, „S. Nėris plačiuoju keliu“, *Tiesa*, 1971 10 30.

bus verčiama iš originalo“: Kiekvieną savo teiginį kritikas pagrindžia kruopščiu originalo ir vertimo palyginimu.

Tarp Kubiliaus recenzijų, pristatančių jau literatūros istorijai priklausančių rašytojų rinktines ir raštus, minėtini jo tekstai apie 1971 m. išleistą Kleopo Jurgelionio *Glūdi liūdi*, 1972 m. – Kazio Jakubėno knygą *Bundanti žemė* ar 1992 m. išėjusį Albino Juozapo Herbačiausko *Erškėčių vainiką*. Tai lyg šių rašytojų portretai, apimantys visą ar beveik visą jų kūrybą, istorinį ir kultūrinį jų gyvenimo foną. Šie, sakytum, nedideli literatūros istorijos fragmentai papasakoti gyvai ir vaizdingai, tačiau be perteklinio (šios dienos akimis žiūrint) vaizdingumo ir žodingumo, kuris atsiranda kalbant apie amžininkų poeziją. Įdomu, kad Kubilius visiškai apeina knygos struktūrą ir sudarytojo darbą, net paties sudarytojo nepažįsta, tik recenzuodamas Jurgelionio *Glūdi liūdi*, tiesa, skliaustuose pastebi: „turingame A. Rabačiauskaitės įvade labai įdomiai aprašyta poeto biografija.“⁴⁰ Kritikui poezijos rinktinės yra tarsi pretekstas atgaivinti, aktualizuoti skaitytojų sąmonėje jau nutolusius vardus.

Pasikeitus istoriniam laikui ir bendrai kritikos retorikai, kaip ir daugelis angažuotų tekstų, kai kurios Kubiliaus recenzijos atrodo praradusios didelę dalį savo įtaigos, pernelyg daugiažodės ir pasiduodančios recenzuojamo poeto intonacijai. Vis dėlto reikia pabrėžti, kad visi kritiko sprendimai apie estetinę kūrinių vertę lieka galioti. Tai rodo, kad Kubiliaus recenzijos – klasikiniai lietuvių kritikos tekstai.

40 Idem, „Nerealizuotų galimybių poetas“, *Pergalė*, 1972, Nr. 7, p. 174.

Vytautas Kubilius as a Reviewer of Poetry

Summary

The paper examines Vytautas Kubilius' reviews of collections of poetry. Though their genesis is unknown (whether he was asked to review certain works or chose the books himself; to what extent the interference of Soviet editors manifested itself, etc.), the depth of his analysis and typical existential and civil aspects allow us to assume that Kubilius wrote about the poets that seemed to him significant. The reviews written in the 1950's were more critical; later texts show more resemblance to essay-like portraits. Kubilius usually begins with broader social matters, then develops long picturesque descriptions to present a poet, and concludes almost aphoristically. The language of the reviews on his contemporaries appears too pictorial and wordy today; the texts about literary translations or classics are more matter-of-fact. Despite the changed stylistics of literary criticism, Kubilius' aesthetical evaluations remain reliable.

Key words: literary criticism, poetry, review, translation, diary.
